

Uudet opetussuunnitelmat ja maantieteen opetuksen haasteet

HANNELE CANTELL¹

Soveltavan kasvatustieteen laitos, Helsingin yliopisto

Maantieteen opettajan työn suunnitteluun ja toteuttamiseen vaikuttavat monet seikat. Opetusta ohjaavia asioita ovat ainakin maantieteen tieteenalan uudet näkökulmat, opetussuunnitelmien perusteet, ylioppilaskirjoitusten kysymykset, oppimateriaalit, ajan henki muutoksineen sekä syvään juurtunut opettamisen ja koulun toimintakulttuuri.

Kaikkia Suomen kouluja ja opettajia ohjaavat opetussuunnitelmien perusteet, joita Opetushallitus uusi noin 10 vuoden välein. Tällä hetkellä käytössä ovat Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2004) ja Lukion opetussuunnitelman perusteet (2003). Periaatteessa opetussuunnitelman perusteiden tulisi ilmentää maantieteen tieteenalan uusinta uutta, samoin kuin vallitsevia yhteiskunnallisia arvoja ja käsitystä oppimisesta. Tämä on kuitenkin osin vaikeaa, ainakin kun huomioi maantieteelle koulussa annetut tuntiresurssit. Kunkin oppiaineen kurssimäärä määräytyy niin sanotun tuntijaon perusteella. Esimerkiksi lukiossa on nykyään kaksi kaikille opiskelijoille pakollista maantieteen kurssia (*Sininen planeetta* ja *Yhteinen maailma*) sekä kaksi vapaavalintaista syventävää kurssia (*Uhkien ja mahdollisuuksien maailma* ja *Aluetutkimus*).

Kun tunteja ja kursseja on rajallisesti, joudutaan väistämättä pohtimaan, mikä opetuksen sisällössä on tärkeää ja mikä vähemmän tärkeää. Kurssissa on laskennallisesti 38 oppituntia, josta tuntimäärää käytännössä vähentävät vielä koeviikon oppitunnit ja koulun muihin tapahtumiin kuluvat tunnit. On siis arvoitettava, mitä maantieteen asioita pakollisten kurssien yhteensä noin 60 oppituntiin sisällytetään. Kokonaisuuteen on mahdollista luonnon- ja kulttuurimaantieteen perusteet ja myös niiden uudet lähestymistavat. Kun uutta tulee tilalle, olisi myös rohkeasti uskallettava jättää jotakin perinteisempää pois. Onko näin tapahtunut?

¹ <hannele.cantell@helsinki.fi>

Miten maantieteen sisällöt muuttuvat?

Verrattuna aiempiin opetussuunnitelmiin nyt käytössä oleviin on sisällytetty muutama uusi maantieteellinen käsite. Nämä ovat *paikkatietojärjestelmät*, *alueellinen identiteetti* sekä *globalisaatio*. Paikkatietojärjestelmät tuovat opetuksen menetelmällisen näkökulman, kun taas alueellinen identiteetti ja globalisaatio tarjoavat kulttuurisen maantieteen sisällöllisiä näkökulmia. Toivoa sopii, että näihin käsitteisiin ja niiden merkityksiin maantieteessä ja maantieteen opetuksessa kiinnitetään ansaittua huomiota. Kaikki mainitut käsitteet pitävät sisällään maantieteilijöille oikeastaan hyvin itsestään selviä ja samalla perustavanlaatuisia näkökulmia. Myös alan tutkimuksissa käsitteitä on käytetty jo pitkään. Siinä mielessä kyse ei ole varsinaisesti ”uusista” käsitteistä. Paikkatietojärjestelmät tarjoavat tietoa paikoista monella tapaa sovellettavissa olevassa muodossa. Alueellinen identiteetti kertoo ihmisten ja alueiden vuorovaikutuksesta ja paikkoihin liittyvistä kokemuksista, merkityksistä ja sitoutumisesta. Globalisaatio taas tarkastelee alueiden välisiä vuorovaikutussuhteita. Nämä kaikki käsitteet vievät opetusta ja oppimista kohti maantieteellisen ajattelun ydintä.

Onko maantieteen alalla käynnissä ja viriämässä jotakin sellaista uutta tutkimusta ja tietoa, joka ei ole päässyt opetussuunnitelmiin asti? Enemmän tai vähemmän puutteellisesti esille ovat nousseet ainakin kaupunkimaantieteen ja poliittisen maantieteen uudet näkökulmat. Olisikin pohdittava, miten linkki akateemisen maantieteen ja koulumaantieteen välille saataisiin vahvemmaksi (ks. esim. Edwards 2002; Tani 2004). Esimerkiksi vuoden 2005 Maantieteen päivillä järjestettiin työryhmiä, joiden aiheiden soisi siirtyvän myös nuorten oppilaiden opiskeluun ja pohdintoihin. Mikäli vaikkapa teemat *Globaalisuus, alue ja tila* sekä *Ympäristö, vakaus, muutos: ajalliset prosessit tutkimuskohteina* avattaisiin ja konkreettisesti nuorten konteksteihin sopiviksi, ne he-

rättäisivät varmasti innostusta maantieteen opiskelua kohtaan.

Hyviä oppimateriaaleja tarvitaan

Väitöskirjassaan *Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit* Juha-Pekka Heinonen (2005) pohdiskelee, mikä opettajan työtä oikeastaan ohjaa. Tutkimuksen perusteella oppimateriaalien vaikutus on merkittävä, ei pelkästään yksittäisten oppituntien ja kurssien suunnittelussa, vaan jopa koulukohtaisten opetussuunnitelmien valmistelussa. Heinosen mukaan kouluissa on monia sellaisia opettajia, jotka eivät perusta opetustaan opetussuunnitelman kaltaisiin virallisiin ohjeistuksiin, vaan käyttävät viitekehystenä oppikirjan sisällysluetteloa. Nykylukion monet kurssit voi suorittaa itsenäisesti tenttien ja myös näissä tilanteissa oppimateriaaleilla on todella tärkeä tehtävä. Oppimateriaalien kirjoittajien ja kustantajien vaikutusmahdollisuudet ja vastuu ovat siis suuret. Hyvä oppimateriaali on opetussuunnitelman mukainen, ajassa kiinni ja huomioi tieteenalan muutokset. Toisaalta oppimateriaalin kustantaminen on kaupallista toimintaa, jossa on pakko huomioida valtavirran joskus vanhanaikaisiltakin vaikuttavat tottumukset.

Muutkin kuin kaupalliset kustantajat valmistavat maantieteeseen oppimateriaalia. Esimerkiksi järjestöt ja erilaiset organisaatiot ja hankkeet tuottavat resurssikansioita, verkkosivustoja ja opetuspelejä, joita olisi mielekäästä saada liitettyä maantieteen opetukseen. Kouluopettajan arjen ja kurssien kiireisen luonteen vuoksi moni opettaja ei kuitenkaan ehdi tai kykene ottamaan opetukseensa muita materiaaleja oppikirjojen lisäksi. Parhaat oheismateriaalit ovat riittävän yksinkertaisia, eivätkä edellytä opettajalta erityistaitoja. Jos ne linkittyvät suoraan johonkin maantieteen kurssin aiheeseen, niitä voi helpommin ottaa opetukseen ”välipaloiksi”.

Reaalikoe uudistuu keväällä 2006

Ylioppilaskirjoitukset rytmittävät ja ohjaavat lukioissa koko koulun toimintaa. On selvää, että opettajat seuraavat maantieteen ylioppilaskirjoitustehtäviä – varsinkin nyt, kun eletään siirtymävaihetta kohti uutta ainereaalikoetta. Syksyllä 2005, viimeisessä vanhamuotoisessa ylioppilaskokeessa, maantieteen tehtäväsarjassa oli tarjolla kulttuurimaantieteen kurssista kaksi tehtävää. Toinen niistä oli hyvin selkeästi rajattu kysymys eri tavarankuljetusmuotojen eduista ja haitoista. Toinen taas oli soveltavampi kysymys, jossa pyydettiin arvioimaan suurten urheilukilpailujen vaikutuksia kisakaupungin talouteen, infrastruktuuriin ja alueelliseen iden-

titeettiin. Maantieteen ainereaalitehtävissä suunta on varmaankin samantyyppinen, eli sarjaan mahtuu niin sanottuja perustehtäviä, mutta joukossa on myös maantieteen kurssien ja jopa eri oppiaineiden rajat ylittäviä integroivia tehtäviä. Lisäksi ainereaalitehtävissä tulee huomioida opetussuunnitelman aihekokonaisuudet ja sisällyttää niiden näkökulmia joihinkin kysymyksiin.

On kiinnostavaa muutaman vuoden kuluttua nähdä, miten siirtyminen oppiainekohtaiseen ainereaalikokeeseen on vaikuttanut maantieteen opetukseen ja opiskelijoiden kiinnostukseen maantiedettä kohtaan. Uusimuotoisessa kokeessa opiskelijat valitsevat tutkintoonsa kaksi reaaliainetta, joiden kysymyksiin he vastaavat omina erillisinä koepäivinä. Näin ollen maantieteen valinneet opiskelijat vastaavat erilliseen maantieteen reaalikokeeseen ja lisäksi jonkin toisen reaaliaineen kokeeseen. Ylioppilastutkintotodistuksessa reaaliaineiden painoarvo vahvistuu, kun opiskelijat saavat kaksi reaalikoe-arvosanaa. Maantieteen kokeessa tarjolle tulee kymmenen kysymystä, joista opiskelija valitsee ja vastaa kuuteen. Uudessa tilanteessa maantieteen pakollisten kurssien pitää olla niin houkuttelevia ja innostavia, että opiskelijat valitsevat myös vapaavalintaisia syventäviä kursseja ja pystyvät näin vastaamaan syvällisesti myös kurssirajat ylittäviin integroiviin tehtäviin. Ainereaalikokeeseen siirtyminen edellyttää niin maantieteen opettajilta kuin oppimateriaaleiltakin innostavaa, monipuolista ja ajankohtaista lähestymistapaa. Paineita on myös ylioppilastutkintolautakunnalla, jotta tehtävät osattaisiin asettaa toisaalta haastaviksi ja kiinnostaviksi, ja toisaalta rajata kysymykset sellaisiksi, että niihin on helppo tarttua.

Yksi merkittävimmistä maantieteen oppimista ja opettamista ohjaavista tekijöistä on kuitenkin se, jota opettajat ja tutkijat eivät pysty ennalta suunnittelemaan ja valmistelemaan. Se on nuorten elämämaailma ja arki. Nuorten konteksti tuo oppitunneille sellaista ajassa kiinni olevaa, mihin maantieteen opetuksessa pitäisi voida tarttua ja antaa merkityksiä. Samalla tämä konteksti on opettajan kannalta juuri se suola, joka tekee omasta työstä mielekäästä. Nuorten elämämaailman kautta opetukseen voi tuoda näkökulmia mainonnasta, viihteestä, urheilusta, populaarikulttuurista, harrastustoiminnasta ja vapaa-ajanvietosta. Nuorten tapa katsoa maailmaa on omanlaisensa, ja heille esimerkiksi globalisaation uhkat ja mahdollisuudet näyttävät erilaisina kuin vaikkapa palkansaajille tai yritysmaailmalle (Lindholm 2005: 111–118). Maantieteen opettajan ei tarvitse itse heittäytyä nuoreksi, mutta opetuksessa, oheismateriaaleissa ja menetelmissä tulisi näkyä oppijoiden, nuorten, arki ja elämä.

KIRJALLISUUS

- Edwards, G. (2002). Geography, culture, values and education. *Teoksessa* Gerber, R. & M. Williams (toim.): *Geography, culture and education*, 31–40. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- Heinonen, J.-P. (2005). Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit. Peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa. *Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia* 257. 268 s.
- Lindholm, A. (2005). *Maailman parantajat. Globalisaatiokriittinen liike Suomessa*. 238 s. Gaudeamus, Helsinki.
- Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003* (2003). 254 s. Opetushallitus, Helsinki.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004* (2004). 318 s. Opetushallitus, Helsinki.
- Tani, S. (2004). Uuden kulttuurimaantieteen haasteet koulumaantiedolle. *Teoksessa* Ahonen, S. & A. Siikaniva (toim.): *Eurooppalainen ulottuvuus*, 177–186. *Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia* 252.